

UDC 149.372.815.99:377.8(497.11 Jagodina) "1898/1914"

Vojko Radomirović¹, Blagoje Nešić²

¹Učiteljski fakultet

Užice

²Filozofski fakultet

Niš

OPŠTA PSIHOLOGIJA U UČITELJSKOJ ŠKOLI U JAGODINI OD NJENOG OSNIVANJA 1898. GODINE DO PRVOG SVETSKOG RATA

REZIME

Predmet ovog istraživanja je mesto, uloga i karakter psihologije u jagodinskoj učiteljskoj školi u vremenu od njenog početka rada 1898. godine do Prvog svetskog rata. Problem je istražen preko sledećih pokazatelja: 1. zastupljenost psihologije u nastavnim planovima po kojima je radila jagodinska učiteljska škola u ovom vremenskom razdoblju; 2. priroda sadržaja nastavnih programa psihologije jagodinske učiteljske škole; 3. udžbenik psihologije po kome je realizovan nastavni plan i program; i 4. prisustva psihologije u vannastavnim aktivnostima i na učiteljskom ispitu zrelosti.

Jagodinska učiteljska škola u ovom vremenskom razdoblju imala je dva nastavna plana po kojima je radila. To je nastavni plan iz 1898. i nastavni plan iz 1904. godine. U prvom nastavnom planu bila je zastupljena psihologija sa logikom sa 4 časa u drugom razredu, a u drugom nastavnom planu isti predmet sa 3 časa u drugom i 2 časa u trećem razredu učiteljske škole. Analizirali smo nastavni program psihologije sa logikom iz 1904. godine i udžbenik "Osnovi empiričke psihologije" od V. Jeruzalema. Sadržaj udžbenika i nastavnog programa skoro se podudaraju. Osnovna karakteristika tih sadržaja je da oni po prirodi pripadaju sadržajima klasične, opšte, Vuntove introspektivne psihologije. Poređenjem tih sadržaja sa razvojno-psihološkim tokovima u razvijenim zemljama Evrope i sveta, konstatovali smo da je u jagodinskoj učiteljskoj školi dominirala nemačka Vuntova psihologija što je predstavljalo izvestno zaostajanje za tadašnjim savremenijim psihološkim školama i pravcima (funkcionalizmom, psihoanalizom, bihejviorizmom) nekih zemalja. Prisustvo psihologije u vannastavnim aktivnostima učenika (školskim sekcijama i klubovima) ukazuje da se na neki način ipak pratio savremeni razvoj psihološke nauke, a prisustvo psihologije u pismenom i usmenom obliku na učiteljskom ispitu zrelosti ravnopravno sa pedagogijom ukazuje na njeno značajno mesto i ulogu u stručnom obrazovanju budućih učitelja.

Ključne reči: jagodinska učiteljska škola, nastavni plan i program, udžbenik psihologije, učiteljski ispit zrelosti, vannastavni rad učenika, opšta Vuntova introspektivna psihologija.

Predmet našeg istraživanja je utvrđivanje stepena zastupljenosti, mesta, uloge i prirode psihologije koja se izučavala u jagodinskoj učiteljskoj školi od njenog osnivanja 1898. godine do početka Prvog svetskog rata.

Problem je istražen preko sledećih indikatora:

1. Zastupljenosti psihologije u nastavnim planovima jagodinske učiteljske škole;
2. Analizom nastavnih programa psihologije po kojima su se obrazovali učitelji u jagodinskoj školi; i
3. Analizom udžbenika psihologije po kojima su realizovani programski sadržaji u ovom vremenskom razdoblju.

Ciljevi i zadaci istraživanju jesu:

1. Utvrditi po kojim sve nastavnim planovima je radila učiteljska škola u Jagodini;
2. U okviru koje grupe predmeta se izučavala psihologija i kakvo je mesto i ulogu imala u odnosu na druge predmete nastavnog plana;
3. Koje su sve psihološke discipline predavane, u kom razredu i sa koliko časova u nastavnom planu su nedeljno bile zastupljene;
4. Kakvo je mesto psihologija zauzimala na učiteljskom ispitu zrelosti;
5. Koji su sve programski sadržaji psihologije obrađivani u jagodinskoj školi tog vremenskog razdoblja;
6. Koji su udžbenici psihologije korišćeni za realizaciju ovih programskih sadržaja;
7. Kakva je struktura psiholoških sadržaja i koji su psihološki procesi i fenomeni obrađivani u tim udžbenicima;
8. Kakav je bio karakter i funkcija sadržaja udžbenika, koliko su ti sadržaji bili opšte psihološki, a koliko primenjene prirode;
9. U duhu kojih psiholoških škola i pravaca su objašnjeni sadržaji udžbenika;
10. Koliko je psihološko obrazovanje naših učitelja bilo savremeno u tom vremenu u odnosu na psihološku nauku najrazvijenijih zemalja Evrope i sveta; i
11. Da li su psihološko obrazovanje dobijali učenici ove škole i u vannastavnim aktivnostima.

Rezultati istraživanja

U Srbiji u tom vremenu radila je od 1896. godine već učiteljska škola u Aleksincu, potom učiteljska škola u Jagodini od 1898. godine, Ženska učiteljska škola u Beogradu 1900. godine i učiteljska škola u Negotinu od 1910. godine. Društveno-istorijska stvarnost Srbije u vremenu osnivanja škole se još više pogoršava u odnosu na prethodne decenije. Krajem XIX i početkom XX veka u Srbiji vlada poslednji iz dinastije Obrenovića, Aleksandar Obrenović. Za vreme njegove vladavine sukob sa narodom se zaoštrava do najvećeg stepena. On ukida ustav i vlada apsolutistički, tako da gubi podršku ne samo naroda već i vojske, policije i činovnika. Vodio je austrofilsku spoljnu politiku i tako doveo u pitanje nezavisnost države Srbije. Zbog, prvenstveno, takvog načina vladanja, njega sa suprugom ubijaju 1903. godine, i to je i kraj vladavine dinastije Obrenovića. Takva vlast u Srbiji je značajno uticala i na rad učiteljskih škola. Da bi se smanjio učenički bunt i politički uticaj na učenike učiteljskih škola, Ministar-

stvo prosvete Srbije premešta škole u manje mesto. Ukazom od 31. jula 1896. godine, učiteljska škola iz Beograda preseljava se u Aleksinac, a učiteljska škola iz Niša preseljava se u Jagodinu. Tako je učiteljska škola u Jagodini osnovana ukazom 26. juna, a svečano otvorena 13. decembra 1898. godine. Nosila je naziv "Muška učiteljska škola" i bila je naslednica bivše niške učiteljske škole. Međutim, društveno-istorijska stvarnost Srbije, nešto kasnije, u vremenu od 1904. do 1914. godine značajno se menja. Sredinom 1903. godine došlo je do pada dinastije Obrenovića i na presto Srbije dolazi Petar I Karađorđević. Od njegovog dolaska pa sve do I svetskog rata, Srbija je bila građanska, ustavna parlamentarna monarhija. Ona se privredno, politički i kulturno snažno razvijala, tako da je postala najdemokratskija građanska država na Balkanu, sve do početka I svetskog rata. Poboljšani uslovi i povećana demokratska klima u Srbiji od 1904. godine do Prvog svetskog rata uticali su na unapređenje rada učiteljske škole u Jagodini, a time i na veće mesto, ulogu i značaj psihologije u obrazovanju učitelja. To se prvenstveno ogledalo u prodoru u našu psihološku nauku novih psiholoških ideja i saznanja iz mnogih drugih evropskih zemalja (Francuske, Engleske, Švajcarske, Rusije), čime se dotadašnji dominantni uticaj nemačke i austrijske psihologije ublažuje.

Pored opštih društveno-istorijskih okolnosti na rad učiteljske škole u Jagodini i mesto, ulogu i karakter psihologije kao fundamentalne nauke stručnog obrazovanja učitelja u njoj, u velikom stepenu uticao je pedagoški rad našeg istaknutog pedagoga, herbartovca dr Sretena Adžića. Organizacija i prvi nastavni plan jagodinske učiteljske škole po kome je obrazovala učitelje jeste jedinstveno i originalno delo dr Sretena Adžića, profesora psihologije, pedagogije, metodike i ručnog rada bivše beogradske, niške i aleksinačke učiteljske škole. Da bismo potpunije sagledali naš problem istraživanja, istaći ćemo glavne karakteristike koncepcije i organizacije rada tadašnje jagodinske učiteljske škole.

Dr S. Adžić postaje prvi upravitelj jagodinske učiteljske škole i ostaje na toj dužnosti 22 godine. Izgled, koncepciju i organizaciju rada jagodinske učiteljske škole on je izložio u svom prvom pozdravnom govoru prilikom svečanog otvaranja ove škole, 13. decembra 1898. godine. Navodimo neke delove tog govora:

"Da bi ova nova učiteljska škola bila u stanju da daje narodu što bolje učitelje, pokušano je da se uredi na drugoj osnovici nego što je uređena njena druga u Aleksincu i nego što su bile uređene njene predhodnice u Nišu i Beogradu. Ova je nova škola uređena u osnovi na onaj način na koji je bila uređena prva učiteljska škola u Srbiji, dok je bila u Kragujevcu, koja je u svoje vreme dala najjače učiteljske snage što ih imadosmo do sada u Srbiji. Razlika je samo u tome što se sada pazilo da se mane one prve škole izbegnu, a da se uvedu mnoge korisne novine. Ova je nova škola uređena internatski kao zavod gde će učenici dobijati i stan, i hranu, i odelo, i školske potrebe i lekarsku pomoć.

U ovoj školi učenici imaju sve što im treba za napredak duševni i telesni, u onolikoj meri koliko je potrebno i u onom obliku kako propisuju zahtevi higijenski i pedagoški. I onda učenicima ne ostaju nikakve druge brige nego da posvete svu svoju snagu na svoje stručno spremanje. Oni će se ovde navikavati na stalan i pravilan rad, protkan potrebnim odmorom, na tačnost i urednost.

Oni će biti sačuvani od štetnih uticaja razvrata na ulici, od ubitačnog provođenja vremena po kafanama, od rđava društva uopšte, od opakih mesta za njihov

*uzrast. Oni će se navikavati na zdrav život i upravljanje po higijenskim pravilima. Ne-
prestanim životom u zajednici, gde se stalno mora imati obzira prema drugima, iskore-
njivaće se u naših učenika samoživost i oporost, a navikavaće se oni na druželjublje i
pitomost. Gospodo, ja nemam nimalo potrebe da vam krijem svoje duboko uverenje da
je dobro uređeni internat idealna škola za odrasliju mladež i svoje verovanje da
internatima pripada budućnost ("Sedam decenija učiteljske škole u Svetozarevu, 1968,
str. 23)".*

Originalnost rada učiteljske škole u Jagodini u ovom vremenu ogleda se i u specifičnom nastavnom planu po kome se odvijala nastava. Prvi nastavni plan ove škole razlikovao se od nastavnih planova drugih učiteljskih škola onog vremena. Sastavilo ga je nastavničko veće 3. septembra 1898. godine, a odobrilo Ministarstvo prosvete Srbije, 4. novembra iste godine. Nastavni plan je dat u prilogu broj 7.

Idejni tvorac ovakvog nastavnog plana bio je profesor dr Sreten Adžić. Osnovni zadatak i cilj obrazovanja učenika u učiteljskoj školi, koji će se ostvariti preko ovog nastavnog plana, sadržan je u Adžićevim stavovima koji su ugrađeni u nastavni plan. Učiteljska škola treba da osposobi đake da zrelo i prirodno misle i da znaju da stečeno znanje primenjuju za rešavanje problema sa kojima se sreću u svakodnevnom životu. Taj praktičan karakter škole najbolje se ogleda u njenom praktičnom radu u osnovnoj školi i upoznavanju sa predmetima kao što su poljska privreda, ručni rad, geometrijsko merenje, statistika, knjigovodstvo, nega male dece i domaće lečenje i metodike koja je izučavana u svim razredima učiteljske škole. Adžić nije hteo da svoje đake sprema isključivo za činovnike, kako su u to vreme sve škole u Srbiji radile, već za stručnjake koji će kulturni i privredni život srpskog naroda pokretati napred.

Prema tome, ovako definisani cilj obrazovno-vaspitnog rada škole bitno je uticao na određivanje mesta i uloge užestručnog, pedagoškog obrazovanja budućih učitelja, a time i mesta i uloge psihologije u tom stručnom obrazovanju. Osnovna karakteristika ovog nastavnog plana je njegova obimnost. Izučavano je čak 28 predmeta. Predmeti su razvrstani u sledeće tri grupe: opšteobrazovna, religijska i pedagoška. Pedagošku grupu predmeta u ovom nastavnom planu činile su sledeće nauke: psihologija sa logikom, etika i osnovi estetike, pedagogika, praktični rad sa metodikom i istorija vaspitanja. Psihologija se dakle izučavala u okviru pedagoške grupe nauka. Iako je psihologija u to vreme već bila izdvojena u svetu kao samostalna naučna oblast i imala precizno definisan predmet izučavanja (sadržaj svesnih procesa) i naučnu metodu (introspekciju), ona je u sistemu pedagoške grupe nauka bila nesamostalna. Ta nesamostalnost se prvo ogledala u tome što se psihologija izučavala zajedno sa logikom, jer se smatralo da su intelektualni procesi u duševnom životu čoveka najdominantniji, a njima se bavi i logika pa je bilo nužno da se izučavaju kao jedinstven predmet. Drugo, mesto psihologije u sistemu srodnih naučnih disciplina tog vremena je bilo specifično. Filozofija je po subordinaciji bila najopštija nauka i obuhvatala je više filozofskih disciplina: metafiziku, etiku, estetiku, pedagogiju, psihologiju i logiku. Pedagogija je bila praktična filozofska disciplina koja takođe nije bila samostalna nauka i u obrazovno-vaspitnom procesu se u ogromnoj meri oslanjala na psihologiju, logiku i etiku. Psihologija je imala takav položaj u sistemu ovih nauka da je, s jedne strane, pružala filozofiji pomoć u odgovoru na večite filozofske dileme (odnos duha i tela, svesti i nervnog sistema, slobode i neslobode volje, besmrtnosti duše); s druge

strane pružala je pedagogiji pomoć u saznanjima o intelektualnim procesima (opažanju, mišljenju, asocijacijama, pamćenju i drugim psihičkim pojavama) i služila je njenoj uspešnoj realizaciji intelektualnog i moralnog vaspitanja.

Psihologija sa takvim mestom i ulogom bila je zastupljena u prvom nastavnom planu jagodinske učiteljske škole koji je bio sledeći:

Nastavni plan jagodinske učiteljske škole iz 1898. g.

NASTAVNI PREDMET	Raspored časova po razredima				Svega
	I	II	III	IV	
1. Hrišćanska nauka	2	2	1	1	6
2. Srpski jezik i književnost	3	3	3	3	12
3. Zemljopis srpskih zemalja	2	-	-	-	2
4. Istorija srpska	2	2	-	-	4
5. Istorija opšta	-	-	3	3	6
6. Fizika	3	-	-	-	3
7. Tehnologija i hemija	-	2	-	-	2
8. Nauka o čoveku sa zoologijom	3	-	-	-	3
9. Botanika	-	3	-	-	3
10. Geografija i mineralogija	2	-	-	-	2
11. Geometrijsko merenje	2	-	-	-	2
12. Statistika i računovodstvo	-	-	-	3	3
13. Higijena opšta i školska	-	2	-	-	2
14. Nega male dece i domaće lečenje	-	3	3	-	6
15. Psihologija sa logikom	-	4	-	-	4
16. Etika i osnovi estetike	-	-	-	3	3
17. Pedagogika	-	-	6	-	6
18. Praktični rad sa metodikom	2	3	3	6	14
19. Istorija vaspitanja	-	-	-	3	3
20. Ruski ili nemački jezik (po izboru)	2	2	2	2	8
21. Poljska privreda	2	2	2	2	8
22. Ručni rad	2	2	2	2	8
23. Lepo pisanje	1	-	-	-	1
24. Crkveno pevanje s pravilom	2	2	2	2	8
25. Crkveno slovensko čitanje	1	-	-	-	1
26. Notno pevanje i muzika	3	3	2	2	10
27. Crtanje slobodnom rukom	2	2	2	2	8
28. Gimnastika sa dečijim igrama	1	1	1	1	4
SVEGA	35	35	35	35	140

Iz ovog nastavnog plana se vidi da se predavala psihologija zajedno sa logikom sa četiri časa nedeljno u drugom razredu. U odnosu na ukupan broj časova nastavnog plana (140), psihologija sa logikom je bila zastupljena sa 4 časa nedeljno što je izraženo u procentima 2,8%. Ako posmatramo zastupljenost samo pedagogije u nastavnom planu, vidi se da je ona predavana sa 6 časova nedeljno u trećem razredu što je izraženo u procentima 3,8%, od ukupnog broja časova nastavnog plana. Dakle, možemo konstatovati da je u ovom prvom nastavnom planu pedagogija u odnosu na psihologiju bila zastupljena u znatno većem procentu. Međutim, ako posmatram zastupljenost pe-

dagoške grupe predmeta u nastavnom planu u odnosu na ukupan broj časova svih predmeta nastavnog plana (140:30), vidimo da je njena zastupljenost relativno dobra, jer procentualno izraženo iznosi 21%. Ocenjujemo da je "relativno dobra" zbog toga što u visokom procentu zastupljenosti pedagoške grupe predmeta u nastavnom planu najviše doprinosi veliki broj časova metodike praktične nastave (čak 14 časova nedeljno) što je bilo u skladu sa Adžićevom koncepcijom ciljeva obrazovanja učitelja.

Drugi nastavni plan po kome je radila jagodinska učiteljska škola u ovom vremenskom razdoblju bio je sledeći:

Jedinstveni nastavni plan za učiteljske škole u Kraljevini Srbiji donet 1904. godine.

NASTAVNI PREDMETI	Broj časova po razredima				Svega	Napomena
	I	II	III	IV		
1. Nauka hrišćanska s crkveno slovenskim jezikom	2	2	2	-	6	
2. Poznavanje građanskih prava	-	-	-	2	2	
3. Srpski jezik književn.	3	3	3	3	12	
4. Ruski ili nemački jezik	2	2	2	2	8	
5. Istorija opšta	3	2	2	-	7	
Srpska	-	-	-	3	3	
6. Matematika s geometrijskim crtanjem	3	2	2	2	9	
7. Zemljopis	2	2	-	-	4	
8. Prirodne nauke:						
antropologija, zoologija, botanika	4	-	-	-	4	
hemija, mineralogija, geologija	-	2	-	-	2	
9. Higijena s praktičnim lekarstvom	-	3	-	-	3	
10. Pedagogika:						
a) psihologija s logikom	-	3	2	-	5	
b) opšta pedagogika	-	-	5	-	5	
v) metodika	-	-	-	3	3	
g) školski rad	-	-	-	10	10	
d) istorija pedagogike	-	-	-	2	2	
11. Crtanje i lepo pisanje	3	2	2	-	7	
12. Crkveno pevanje	2	2	2	2	8	
13. Notno pevanje i sviranje violine	2	2	2	2	8	
14. Poljska privreda s osnovima narodne ekonomije	2	2	2	-	6	
15. Ručni rad (muški i ženski)	2	2	2	-	6	
16. Gimnastika s narodnim igrama i vojnim vežbama	2	2	2	2	8	
SVEGA:	32	33	33	33	131	

Iz samog naziva nastavnog plana vidi se da je nastavni plan bio jedinstven za sve učiteljske škole u Srbiji koje su radile u tom vremenu. Analizom ovog nastavnog plana i poređenjem sa prethodnim nastavnim planom po kome je radila učiteljska škola u Jagodini utvrdili smo sledeće opšte razlike:

1. broj nastavnih predmeta u jedinstvenom nastavnom planu je za 1/3 manji od prethodnog;
2. ukupan nedeljni godišnji fond časova po razredima je znatno manji nego u prethodnom nastavnom planu jagodinske učiteljske škole; i

3. nedeljni fond časova pojedinih predmeta je manji, a nekih predmeta je veći u poređenju sa njihovom zastupljenošću u prethodnom nastavnom planu.

Sve ove promene u nastavnom planu su rezultat menjanja ciljeva i zadataka koji se postavljaju pred učiteljske škole Srbije tog vremena. Ciljevi i zadaci su bili uslovljeni istaknutim društvenim promenama i potrebama kao i napretkom teorije i prakse obrazovanja tog društvenog trenutka.

Što se tiče mesta i uloge psihologije u ovom nastavnom planu, može se primećivati izvestan pomak u njenoj nešto značajnijoj ulozi u obrazovanju učitelja u jagodinskoj učiteljskoj školi. Psihologija sa logikom je zastupljena u drugom razredu sa 3 časa i u trećem razredu sa 2 časa nedeljno. Dakle, sada se psihologija izučava u dva razreda učiteljske škole i zastupljena je sa većim brojem časova u odnosu na prethodni nastavni plan. Iako se povećava broj časova psihologije i pomera u završne razrede u kojima se u najvećem stepenu izučavaju užestručni predmeti i primenjene nauke, psihologija sa logikom ostaje i dalje pretežno opšta teorijska naučna disciplina. Interesantan podatak je da je u ovom nastavnom planu opšta pedagogija zastupljena sa 5 časova nedeljno, isto kao i psihologija sa logikom, i odnosu na ukupan fond časova (131:5) zastupljene su sa istim procentom, 3,8%. Takođe i u ovom nastavnom planu psihologija se izučava u okviru pedagoške grupe predmeta i u odnosu na ukupan godišnji fond časova svih predmeta (131:25) ova grupa je procentualno izraženo zastupljena sa 19%. Iako je ovaj procenat manji u odnosu na zastupljenost ove grupe predmeta u prethodnom nastavnom planu koja je bila 21%, na osnovu svih drugih utvrđenih pokazatelja pouzdano možemo zaključiti da je psihologija u jedinstvenom nastavnom planu za sve učiteljske škole u Srbiji dobila značajnije mesto i ulogu nego u prethodnom.

U dokumentaciji rada učiteljske škole u Jagodini za ovaj period nisu pronađeni programski sadržaji psihologije sa logikom od samih početaka njenog rada, već samo nastavni program od 1904. godine. Jedinstven nastavni program za sve učiteljske škole u Srbiji tog vremena je bio sledeći:

Nastavni program psihologije s logikom za učiteljske škole u Kraljevini Srbiji, donet 1904. godine

"Psihologija: uvod; predmet, zadatak, metoda i istorijski razvitak psihologije. Karakteristika i podela psihičkih pojava. Psihičke dispozicije i psihološki izrazi u običnom govoru.

Duh i telo: odnos između duha i tela i značaj nervnog sistema za duhovni život; spavanje i san; hipnoza, duhovni poremećaji; odnos između duhovnih i telesnih dispozicija individualnosti, temperament. Saznavanje. Predstave. Čulna predstava, osećaji predstava reproduktivne mašte, zaboravljanje; sećanje, pamćenje, asocijacije i reproduktivna predstava; predstave produktivne mašte. Sudovi. Vrste sudova, čulne obmane, pažnja. Osećanje: Karakteristika, vrste i važnost osećanja; uticaj njihov na mišljenje i volju.

Volja: Pojave koje prethode volji, fizička i psihička dejstva njena. Voljni i bezvoljni pokreti. Karakter.

Logika: Uvod. Nauka. Vrednost i klasifikacija nauka. Filozofija nekad i sad. Logika, njen zadatak, istorijski razvitak, odnos prema psihologiji.

Elementarni deo: pojam, definicija, klasifikacija, sud, njegove psihološke i logičke osobine; zaključak izvestan i verovatan dokaz".

Konstatovali smo da program sadrži sve one psihološke fenomene koji su u nemačkoj psihološkoj školi (Herbarta, Vebera, Fehnera, Ebbinghauza, Vunta i drugih nemačkih autora), istražena. Većina psihičkih fenomena je istražena eksperimentalnom i introspektivnom metodom. To je bila prva faza naučne psihologije, u kojoj su ispitivani pojedini elementi psihičkog života. Bila je to opšta psihologija sa jasno definisanim predmetom istraživanja, a to su pojave i procesi svesti, sa egzaktnom naučnom metodom, eksperimentalnom introspektivnom metodom i jasnim zadatkom. Takvoj psihologiji pripadaju sledeći programski sadržaji iz ovog predmeta: čulni oseti, saznavanje, predstave, pamćenje, zaboravljanje, pažnja, čulne obmane, osećanja, njihove karakteristike i vrsta.

Herbartovoj, spekulativnoj, intelektualističkoj psihologiji pripadaju programski sadržaji: asocijacije i reprodukcije predstava i predstave produktivne mašte. Filozofsko spekulativni elementi psihologije su prisutni u izučavanju sledećih sadržaja programa: odnos između duha i tela i pojam volje i karaktera. Uticaj fiziološke psihologije se može prepoznati kroz obrađivanje teme o značaju nervnog sistema za duhovni život. I na kraju, sledeći nastavni sadržaji (spavanje i san, hipnoza, duhovni poremećaji) uneseni su u ovaj program pod uticajem psihoanalize i francuske psihološke škole koja je u tom periodu već bila u snažnom razvoju u Evropi. Dakle, ovaj nastavni program psihologije je sadržavao većim delom učenja Vuntove introspektivne i Herbartove psihologije, a manjim delom sadržaje filozofske spekulativne psihologije i psihoanalize, što je bilo u trendu razvojnih tokova samo nemačke psihološke škole.

Udžbenik psihologije koji je za predmet psihologija sa logikom upotrebljavan od samog početka pa do kraja rada ovog vremenskog perioda u jagodinskoj učiteljskoj školi bio je: "Osnovi empiričke psihologije" od dr V. Jeruzalema, izdat 1998. godine. Sadržaj ovog udžbenika je sledeći:

Sadržaj udžbenika "Osnovi empiričke psihologije", V. Jeruzalem, Beograd, 1898. godina

	strana
Uvod	7
1. Predmet i zadaća psihologije.....	7
2. Metoda psihologije	11
3. Pomoćne nauke psihologiji	14
4. Fiziološki i psihološki pojavi i njihovi međusobni odnosi	16
5. Podela psihologije	20
 PRVI DEO	
PSIHOLOGIJA SAZNAVANJA	
I Odeljak	
O osećanju	
6. Postanak i opšte osobine osećanja	21
7. Kvalitet osećanja	22
8. Intenzitet osećanja	24
9. Osećajni ton osećanja	26
10. Čulna osećanja u širem smislu	27
11. Čulna osećanja u užem smislu. Osećanje taknuća	29
12. Osećanje vida	30

13. Osećanje sluha	34
14. Osećanje mirisa i ukusa	35
15. Analogija osećanja	36
II Odeljak	
O opažanju	
16. Postajanje opažanja	37
17. Opažanja vida	39
18. Opažanja taknuća i pokretanja	43
19. Opažanja ostalih čula	44
III Odeljak	
O predstavi	
20. Predstava	44
21. Obrazovanje predstave	46
22. Tok predstava	48
23. Zakon asocijativnog navikavanja ili kontinuiteta	49
24. Asocijacija opažanja različitih čula	50
25. Zaključak	52
26. Zakon sličnosti	54
27. Identifikacija čulnih utisaka	54
28. Identifikacija odnošaja. Analogija	55
29. Apercepcija	57
30. Pamćenje. Sećanje	59
31. Zaboravljanje (Zaborav)	61
32. Fantazija	61
33. Spajanje ili vezivanje predstava	64
IV Odeljak	
Jezik i mišljenje	
35. Predstavljanje i mišljenje	67
36. Postanak jezika	68
37. Dalje razviće jezika	70
38. Pojam 7	72
39. Razviće pojma	73
40. Rasuđivanje	76
41. Razviće rasuđivanja	77
42. Istina i pogreška (zabluda) u rasuđivanju	78
43. Zaključak	81
44. Mišljenje i saznavanje	81
45. Oblici shvatanja prostora i vremena	83
46. Predstava prostora	84
47. Razviće prostornog shvatanja	85
48. Predstava vremena	87
49. Subjektivno ocenjivanje i objektivno merenje vremena	90
50. Kauzalitet (uzročnost)	91
51. Pregled onoga, što je do sada rečeno	92

DRUGI DEO

PSIHOLOGIJA OSEĆANJA

V Odeljak

Osećaj

52. Opšte osobine osećanja	94
53. Klasifikacija osećanja	95
54. Egoistički ili individualni osećaji	97
55. Produženje	100
56. Familijarni (porodični) osećaji	102
57. Patriotski osećaji	104
58. Osećaj saučešća	105
59. Naravstveni osećaj	107
60. Produženje. Osećaj prava	111
61. Religiozni osećaji	113
62. Intelektualni osećaji	114
63. Estetički osećaji	116
64. Uticaj osećaja na saznavanja	119

TREĆI DEO

PSIHOLOGIJA VOLJE

VI Odeljak

65. Volja i predstava	124
68. Nagoni	126
69. Sloboda volje	129
70. Volja i moralno ocenjivanje	132
71. Hotimična i nehotična pokretanja	134
72. Žudnja. Naklonost, strast, sklonost	136
73. Samosvest	138
74. Ličnost, Karakter	140
75. Pregled i rezultati	142

DODATAK

PREKIDI I NARUŠENJA DUŠEVNOG ŽIVOTA

76. Spavanje i sanjanje (san)	144
77. Hipnotička stanja	147
78. Halucinacije i iluzije	150
79. Narušenja u jeziku	151
80. Narušenje umno	154
81. Opažanja na operiranim sleporođenima	155

Autor ovog udžbenika V. Jeruzalem bio je jedan od najuglednijih profesora bečke gimnazije i istaknuti istraživač na polju psihologije u poslednjoj deceniji XIX veka. Napisao je ovu knjigu koja je služila kao udžbenik u višim gimnazijama i učiteljskim školama Austrije i Nemačke. U pogledu naučne obrade gradiva, gradivo je obrađeno skoro u celosti na osnovama Vuntove psihologije. Preciznije, sva tri dela udžbenika (psihologija saznanja, psihologija osećaja, psihologija volje) čine sadržaji i objašnjenja Vuntove psihološke škole na 142 stranice ovog udžbenika. Međutim, samo na 10 stranica su opisani fenomeni sna, hipnoze, halucinacije i iluzija, umnog narušavanja,

narušavanja u jeziku i opažanje sleporođenih, što su po našem mišljenju, sadržaji medicinske psihologije i pojmovi psihoanalitičke psihološke škole.

Kao ilustraciju obrade gradiva u duhu Vuntove psihologije svesti navodimo definicije ključnih psiholoških pojmova u ovom udžbeniku. Autor udžbenika za predmet psihologije uzima pojave strukture svesti. Zadatak ove nauke sastoji se u tome: da pojave u čovekovoju svesti opiše, da ih dovede analizom na najprostije oblike i da ispita one zakone koji među njima vladaju. Osnovne metode kojima se istražuje predmet psihologije su samoposmatranje i eksperiment. Kako ističe autor udžbenika "Radnja naše svesti, kakvu mi u unutrašnjosti svojoj vidimo i možemo promatrati, nije nikada prosta, nego je uvek složene prirode. Prema tome, materijal, koji nam pruža samopromatranje mora, da bi dao naučnih rezultata, biti podvrgnut dubokoj analizi, i u ovoj analizi sastoji se glavni posao psihologa. Elementarne radnje, do kojih pri tome dospevamo, me mogu se desiti izolirane, ali da one postoje, o tome pouzdano svedoči to, što mi iste radnje nalizimo u različitim kompleksima. Ima svega tri takve elementarne radnje, iz kojih se sve pojave svesti sastoje. 1. *Moć saznavanja*, koja počinje od osećanja i opažanja pa ide do predstavljanja i mišljenja i čini, te mi spoljašnji svet shvatamo na sasvim određen način. 2. *Radnja osećaja*, koja se izražava u suprotnostima ugodnosti i neugodnosti i prema tome je od velikog značaja za održanje života. 3. *Radnja volje*, pomoću koje organizam reagira na spolja primljene utiske i aktivno utiče u unutrašnje i spoljašnje događanje (bivanje). Ove radnje, na svaki način, ne nalaze se nikad odeljene; jer nema saznanja bez volje niti volje bez osećaja, niti osećaja bez saznanja. Nu ipak, u svakom aktu svesti preovlađuje uvek jedna od ovih elementarnih radnja, i po njoj se onda akt naziva. U ovom smislu dakle, govorimo mi o mislima, osećajima i aktima volje." (V. Jeruzalem, 1898, 20)

Polazeći od sadržaja citata uočava se jedna terminološka greška u imenivanju emocionalnih procesa. Emocionalne pojave i procesi se imenuju kao osećaji koji u savremenoj psihološkoj nauci spadaju u saznajne pojmove, osećaje. Takođe smo utvrdili da sadržaji iz dečje psihologije, funkcionalne i bihejviorističke psihološke škole nisu obrađeni u udžbeniku koji su u to vreme u razvijenim evropskim zemljama bili snažno afirmisani, što upućuje na zaključak: da je psihologija u učiteljskoj školi u Jagodini tog vremena zaostajala za savremenim tokovima psihološke nauke Evrope i sveta. Prema tome možemo zaključiti da se u jagodinskoj učiteljskoj školi izučavala uglavnom opšta, introspektivna psihologija V. Vunta.

Pored nastavnih planova, programa i udžbenika, mesto, uloga i karakter psihologije u jagodinskoj učiteljskoj školi ovog vremena upotpunjuje i zastupljenost psihologije na završnom ispitu učiteljske zrelosti i njeno prisustvo u vannastavnim aktivnostima učenika.

Učiteljski ispit zrelosti se polagao kao poslednji završni ispit sa kojim se verifikovala učiteljska sprema. Sam ispit se sastojao iz tri dela: pismeni, usmeni i praktični deo.

Pismeni ispit se polagao samo iz predmeta: Pedagogika, Psihologija s logikom i Istorija pedagogike.

Usmeni ispit se polagao iz sledećih predmeta:

1. Nauke hrišćanske i crkvenog pevanja;
2. Srpskog jezika i literature;

3. Istorije srpske i zemljopisa;
4. Pedagogike s istorijom;
5. Psihologije s logikom;
6. Računice s geometrijom, i
7. prirodnih nauka.

Praktični deo učiteljskog ispita zrelosti se sastojao u držanju časa. Ako kandidat na učiteljskom ispitu zrelosti dobije iz svih ispitanih nauka ocenu "dobar" prglašava se da je sposoban za stalnog učitelja. Ko pak dobije ocenu manju od ove, može biti samo privremeni učitelj.

Analizom strukture učiteljskog ispita zrelosti zaključujemo, da je psihologija s logikom bila ravnopravno kao i pedagogija zastupljena u pismenom i usmenom delu ovog značajnog ispita. Dakle, zaključujemo da je psihologija u ukupnom obrazovanju učitelja u jagodinskoj učiteljskoj školi imala značajan udeo, značajno mesto i ulogu u stručnom obrazovanju učitelja, jer je tretirana kao nauka ravnopravna sa pedagogijom.

Takođe, na osnovu mesta i uloge psihologije na ovom ispitu može se konstatovati da je znanje koje je bilo uglavnom iz opšte psihologije imalo karakter i funkciju primenjnog psihološkog znanja u obrazovanju budućih učitelja u jagodinskoj učiteljskoj školi tog vremena.

U vannastavnom radu učenika tokom celog vremenskog razdoblja u okviru rada đačkih sekcija i družine "uzdanica" uz pomoć istaknutih nastavnika psihologije (dr S. Adžića, dr D. Rajačića i Jovana Đ. Jovanovića) učenici su bili u mogućnosti da prate i upoznaju tadašnje najsavremenije tokove psihološke nauke u Evropi i svetu.

U vannastavnom radu učiteljske škole u Jagodini poslednju deceniju ovog perioda u đačkim klubovima i sekcijama pod rukovodstvom istaknutih nastavnika psihologije učenici su sticali tadašnja najsavremenija psihološka znanja. Prikazivali su nove knjige iz pedagoške, dečije, fiziološke psihologije i psihologije ličnosti, prevodili sa ruskog i francuskog odabrane psihološke radove i samostalno pokušavali da istražuju neke psihološke fenomene. U arhivskoj građi škole utvrdili smo da su prevedene, prikazane i napisane sledeće knjige i članci iz oblasti psihologije: *Dečija psihologija* (Hemprih), *Dečija psihologija* (članak Jovana Đ. Jovanovića), *Poreklo i razvoj duše* (Laforg), *Osnovna pitanja pedopatologije* (Skoržep) i *Psihologija javne biblioteke* (Rubakin). Zatim originalni radovi učenika: *Psihologija na eksperimentalnoj biološkoj osnovi*, *Logopedija*, *Osnovi duševnog života*, *Hipnoza* i *Frojdov pogled na prirodu čoveka*. Zaključili smo, da je to svojevrsan pokazatelj pridavanja značajne uloge i mesta psihologiji u psihološkom obrazovanju učitelja tog vremenskog perioda. Takođe smo zaključili da je zvanični program nastave psihologije u poslednjoj deceniji ovog perioda sadržavao samo znanja nemačke psihološke škole, što je bilo zaostajanje za savremenim tokovima psihološke nauke u Evropi i svetu. Zato je ovaj oblik rada u đačkim klubovima i sekcijama, po našem mišljenju, bio izraz težnje za osavremenjivanjem psihologije u učiteljskim školama Srbije u poslednjoj dekadi njihovog rada ovog perioda.

Zaključak

Na osnovu analiziranih pokazatelja utvrdili smo sledeće:

1. Tokom celog ovog vremenskog razdoblja u jagodinskoj učiteljskoj školi predavala se psihologija sa logikom kao jedinstven premet.
2. Utvrđena su dva nastavna plana po kojima je radila jagodinska učiteljska škola (nastavni plan od 1898. godine i jedinstven nastavni plan za sve učiteljske škole u Srbiji od 1904. godine) i jedan nastavni program od 1904. godine.
3. Psihologija sa logikom je bila u sastavu pedagoške grupe predmeta koja je u odnosu na ukupan fond časova svih predmeta bila zastupljena oko 20% celokupne nastave oba nastavna plana.
4. Psihologija sa logikom je u prvom nastavnom planu od 1898. godine bila zastupljena sa 4 časa nedeljno u drugom razredu, a u drugom nastavnom planu od 1904. godine psihologija je imala nešto značajnije mesto i ulogu u obrazovanju budućih učitelja i da se psihologija pomera u završne razrede učiteljske škole u kojima celokupna nastava pa i psihologija poprima karakter ne samo opšte već i primenjene naučne discipline. Dakle, opšta znanja i principi opšte psihologije bili su u funkciji primenjene psihologije za učitelje.
5. Nastavni program od 1904. godine sadržavao je samo Vuntovu opštu, introspektivnu psihologiju svesti i osnovne logičke pojmove: pojam, sud i zaključak. Na nastavni plan i program jagodinske učiteljske škole tog vremena dominantni uticaj imala je nemačka Vuntova opšta psihologija strukture svesti što se može objasniti velikim uticajem Nemačke, na opšti, društveni, naučni i kulturni život tadašnje Srbije. Takođe, u vremenu od 1904. godine pa do kraja Prvog svetskog rata, osećao se značajan uticaj francuske, engleske i ruske psihološke nauke.
6. Nastavni program psihologije sa logikom realizovao se preko udžbenika: "Osnovi empiričke psihologije" od austrijskog autora dr V. Jeruzalema, prevedenog još 1898. godine. Sadržaj udžbenika je bio skoro u potpunosti usklađen sa sadržajem nastavnog programa psihologije.
7. Analizom strukture učiteljskog ispita zrelosti koji se polagao na kraju završnog razreda učiteljske škole tokom celog ovog vremenskog perioda utvrđeno je: da su se od svih predmeta nastavnog plana samo pedagogija i psihologija polagale i na usmenom i pismenom delu ispita, što je svojevrsni pokazatelj značajnog mesta i uloge psihologije u stručnom obrazovanju budućih učitelja u jagodinskoj učiteljskoj školi.
8. U vannastavnom radu učenika u đačkim sekcijama i klubovima jagodinske učiteljske škole ovog vremenskog razdoblja, prevedene su i prikazivane najsavremenije knjige i radovi iz dečje, pedagoške, fiziološke i psihologije ličnosti ruskih, francuskih i engleskih autora. Ovim psihološkim sadržajima pratili su se savremeni tokovi psihološke nauke u Evropi i svetu, a postojeći sadržaji nastavnog programa i udžbenika psihologije bili su uski i zaostajali su za savremenom psihološkom naukom.

Literatura

1. Dr Bakić, V. (1897): *Opšta pedagogika*, Beograd: Srpska kraljevska državna štamparija.
2. Jeruzalem, V. (1898): *Osnovi empiričke psihologije*, Beograd: Parna radikalna štamparija.
3. Miodragović, J. (1896): *Učiteljska škola za prvih 25 godina života*, Beograd: Državna štamparija kraljevine Srbije.
4. Rakić, R. (1980): Vek učiteljske škole i decenija pedagoške akademije, Beograd: Pedagoška akademija.
5. Smiljanić, V. i Nešić, B. (1993): Analiza nastavnih planova i programa psihologije u učiteljskoj školi u Jagodini od osnivanja do danas, *Pedagogija* br. 3-4, str. 118-132.
6. Spomenica jagodinske učiteljske škole (sedam decenija učiteljske škole u Jagodini), (1968), Jagodina: Učiteljska škola.
7. Trnavac, N. (1985): *Pedagoško-psihološka grupa predmeta u nastavnim planovima učiteljskih škola i pedagoških akademija*, Zbornik stručnih i naučnih radova nastavnika br. 9, Titovo Užice: Pedagoška akademija.

Vojko Radomirović, Blagoje Nešić

GENERAL PSYCHOLOGY IN THE TEACHER'S FACULTY IN JAGODINA SINCE IT'S FOUNDATION TILL WORLD WAR I

Summary

The subject mater of this research is the place, the role and the karakter of psychology inThe Teacher Training Schol of Jagodina from the time of its beginning (1898) till World War I.

The fact established is that the Teacher Training School of Jagodina had in that period two curricula, from 1898 and 1904.

We have analyzed the curriculum of psychology from 1904 and the text-book "The Essentials of Empirical Psychology" by V. Jeruzalema. We have concluded that the contents of the textbook nearly correspond to the curriculum. The basic characteristic of these contents is that by their nature they belong to the contents of Vuntovs classic, general, introspective psychology.

The presence of psychology in the extra-curricular activities of pupils (school circles and clubs) points out the following of the contemporary development of psychological science, and the presence of psychology having equal rights with pedagogy in both written and oral form at final examination shows its important place and role in the professional training of future teachers.

Key words: the teacher training school of Jagodina, curriculum, psychology text-book, general introspective psychology.